

Innholdsoversikt

	Forord.....	5
KAPITTEL 1	Innledning og sammenfatning.....	23
Del I	SPESIALPEDAGOGIKKENS IDENTITET SOM ET MANGFOLDIG LÆRINGS- OG VERDIFAG	
KAPITTEL 2	Spesialpedagogikk – mangfoldig fag med mulighetsperspektiver og krevende utfordringer	51
KAPITTEL 3	Spesialpedagogikk – noen etiske problemstillinger og normative teorier.....	74
KAPITTEL 4	Rettigheter til barn og unge med funksjonsnedsettelse i skole og barnehage	91
KAPITTEL 5	Spesialpedagogiske røtter og fagets utvikling	107
	Norsk idéhistorie i europeisk kontekst	
KAPITTEL 6	Spesialpedagogiske kompetanseløft og pionerinnsatser i historisk lys..	132
Del II	SPESIALPEDAGOGIKKENS GRUNNLEGGENDE ARBEIDSOPPGAVER	
KAPITTEL 7	Kartlegging i spesialpedagogisk praksis	153
KAPITTEL 8	Forebygging i barnehage og skole med vekt på barns læring og livsmestring	168
KAPITTEL 9	Tidlig forebygging med vekt på barns språkutvikling	196
KAPITTEL 10	Spesialundervisningens tiltakskjede.....	218
KAPITTEL 11	Spesialpedagogisk rådgivning i teori og praksis	251

Del III SPESIALPEDAGOGIKKENS SENTRALE STØTTE- OG
HJELPETILTAK FOR EN MANGFOLDIG MÅLGRUPPE

KAPITTEL 12	Kommunikasjon og kommunikasjonsvansker	279
KAPITTEL 13	Språkforstyrrelser hos barn	301
KAPITTEL 14	Lese- og skrivevansker	338
KAPITTEL 15	Matematikkvansker	365
KAPITTEL 16	Barn og unge med utviklingshemming – deltakelse, utvikling og læring	396
KAPITTEL 17	Synsvansker – aspekter ved læring og utvikling	428
KAPITTEL 18	Hørselestap hos barn	451
KAPITTEL 19	Motoriske vansker og konsekvenser for utvikling og læring	478
KAPITTEL 20	Sosialt og emosjonelt sårbare barn og unge – utfordringer og muligheter	500
KAPITTEL 21	Barn og unge med autismspekterforstyrrelse	523
KAPITTEL 22	Migrasjonsrelaterte lærevansker	548
KAPITTEL 23	Spesialpedagogikk for barn med stort læringspotensial	570

Del IV SPESIALPEDAGOGIKKENS SENTRALE ANSVARS- OG
ARBEIDSOPPGAVER I BARNEHAGEN OG SKOLEN

KAPITTEL 24	Spesialpedagogisk arbeid i barnehagen	589
KAPITTEL 25	Spesialpedagogisk arbeid i grunnskolen	615
KAPITTEL 26	Videregående opplæring for ungdom med spesielle behov	643
KAPITTEL 27	Skole for en mangfoldig elevgruppe	662
	Skoleledelsens utfordringer når det gjelder elever med spesielle behov	
KAPITTEL 28	Elevers skolelivskvalitet	680
	Om forfatterne	702
	Stikkord	709

Innhold

	Forord	5
KAPITTEL 1	Innledning og sammenfatning	23
	<i>Edvard Befring og Kari-Anne B. Næss</i>	
	Spesialpedagogikkens formål og målgrupper	23
	Grunnbegreper	24
	Spesialpedagogikkens faglige identitet	25
	Internasjonal fagstandard.....	26
	Arbeids- og basisoppgaver.....	28
	Utfordringer	31
	Sammenfatning.....	32
	Del I. Spesialpedagogikkens identitet som et mangfoldig lærings- og verdifag ...	32
	Del II. Spesialpedagogikkens grunnleggende arbeidsoppgaver.....	36
	Del III. Spesialpedagogikkens sentrale støtte- og hjelpetiltak for en mangfoldig målgruppe	38
	Del IV. Spesialpedagogikkens sentrale ansvars- og arbeidsoppgaver i barnehagen og skolen.....	46
	Litteraturliste	48
Del I	SPEisialPEDAGOGIKKENS IDENTITET SOM ET MANGFOLDIG LÆRINGS- OG VERDIFAG	
<hr/>		
KAPITTEL 2	Spesialpedagogikk – mangfoldig fag med mulighetsperspektiver og krevende utfordringer	51
	<i>Edvard Befring</i>	
	Innledning	51
	Den flerfaglige identiteten	51
	Spesialpedagogikk som læringsfag.....	51
	Spesialpedagogikk som verdifag	54
	Medisinsk-biologisk forankring.....	57
	Skader, kromosomfeil og sykdom	57
	Løfterike metoder.....	57
	Epigenetikk	58
	Teknologisk-metodisk forankring.....	59
	Perspektiver og forståelsesmåter	61
	Kommunikasjonsperspektivet.....	61
	Behovsperspektivet	63
	Livsmestringsperspektivet	64

	Berikelsesperspektivet	65
	Den arvehygieniske forståelsesmåten	67
	Mobiliserende krefter	68
	«Rettferdighet for handikappede»	68
	Inkludering i arbeidslivet	69
	Oppsummering og refleksjoner	70
	Oppgaver til ettertanke og debatt	71
	Litteraturliste	72
KAPITTEL 3	Spesialpedagogikk – noen etiske problemstillinger og normative teorier	74
	<i>Solveig Magnus Reindal</i>	
	Innledning	74
	Etiske og moralske problemer	74
	Etiske problemstillinger i lys av lovgivning, fagets kunnskapsbase og praksis	77
	Noen normative etiske teorier	81
	Teleologiske teorier	82
	Deontologiske teorier	83
	Nærhetsetikk	84
	Kapabilitetstilnærmingen	85
	Oppsummering og refleksjoner	86
	Oppgaver til ettertanke og debatt	87
	Litteraturliste	87
KAPITTEL 4	Rettigheter til barn og unge med funksjonsnedsettelse i skole og barnehage	91
	<i>Jon Christian Fløysvik Nordrum</i>	
	Innledning	91
	Overordnede rettskilder og prinsipper	92
	Oversikt over rettigheter	94
	Retten til tilpasset opplæring	94
	Spesialundervisning	95
	Innledning	95
	Retten til spesialundervisning (§ 5-1)	95
	Plikt til å vurdere om eleven har rett til spesialundervisning	97
	Kravene til sakkyndig vurdering (§ 5-3)	98
	Individuell opplæringsplan	98
	Krav til saksbehandlingen	99
	Retten til tilrettelegging	99
	Forholdet til helsehjelp	100
	Elevene og foreldrenes rettigheter i saksbehandlingen	100
	Barnehagelovens regler om spesialpedagogisk hjelp	101
	Faglige skjønn og rettslige krav	102
	Hvordan fungerer dagens regelverk?	103
	Oppsummering og refleksjoner	104
	Oppgaver til ettertanke og debatt	105
	Litteraturliste	105

KAPITTEL 5	Spesialpedagogiske røtter og fagets utvikling	107
	Norsk idéhistorie i europeisk kontekst	
	<i>Berit H. Johnsen</i>	
	Innledning	107
	Barn med særskilte behov i skolens tidlige historie.....	108
	Opplæring av barn og unge med nedsatt funksjonsevne – europeiske røtter	111
	Tidlig spesialpedagogisk debatt og tiltak i Norden og Norge	116
	På vei mot spesialpedagogisk utdanning og forskning.....	121
	Internasjonale prinsipper om normalisering og inkludering	122
	Oppsummering og refleksjoner	125
	Oppgaver til ettertanke og debatt	128
	Litteraturliste	128
KAPITTEL 6	Spesialpedagogiske kompetanseløft og pionerinnsetser i historisk lys ..	132
	<i>Eva Simonsen og Edvard Befring</i>	
	Innledning	132
	Inspirasjonsgrunnlag og pionerskoler	132
	Spesialpedagogikkens etablering i Norge.....	134
	Den første opplæringen	134
	De første spesialpedagogiske lover	135
	Kompetansegrunnlaget for skolearbeidet	136
	Markante pionerinnsetser	138
	Johan Anton Lippestad (1844–1913)	138
	Elias Hofgaard (1856–1906).....	139
	Hedevig Rosing (1827–1913).....	141
	Bernhard Getz (1850–1901)	143
	Marie Pedersen (1893–1990)	144
	Et stort kompetanseløft.....	146
	Oppsummering og refleksjoner	148
	Oppgaver til ettertanke og debatt	149
	Litteraturliste	150

Del II SPESIALPEDAGOGIKKENS GRUNNLEGGENDE ARBEIDSOPPGAVER

KAPITTEL 7	Kartlegging i spesialpedagogisk praksis	153
	<i>Marianne Klem og Bente E. Hagtvet</i>	
	Innledning	153
	Kartleggingens formål og tilnærminger	153
	Læringsstøttende kartlegging	156
	Metoder for informasjonsinnhenting i kartleggingsprosessen	157
	Kartleggingsprosessen – fra bekymring til tiltak	160
	Forvaltning av kartleggingsresultater.....	161
	Viktige vurderinger ved bruk av tester i kartlegging	162
	Oppsummering og refleksjoner	164
	Oppgaver til ettertanke og debatt	165
	Litteraturliste	165

KAPITTEL 8	Forebygging i barnehage og skole med vekt på barns læring og livsmestring	168
	<i>Edvard Befring</i>	
	Innledning	168
	Risikofaktorer	169
	Omsorgssvikt.....	169
	Opplæringssvikt.....	170
	Diskriminering	171
	Krenkelser og tilsynssvikt.....	172
	Beskyttende faktorer	173
	Selvbeskyttende kompetanse.....	173
	Beskyttende tilbud i nærmiljøet.....	175
	Ulike former for forebygging	175
	Terminologisk og metodisk oversikt.....	175
	Universell forebygging.....	177
	Selektiv forebygging	178
	Problembegrensende forebygging	178
	Forebyggende tidliginnsats	179
	Livsmestrende kompetanseutvikling	180
	Barnehagen som forebyggende arena.....	182
	Sosial ansvarlighet, lek og læring	182
	Forebyggende målsettinger	183
	Utfordringer	184
	Muligheter i praksis	186
	Skolen som forebyggende arena.....	188
	Forebyggende målsettinger.....	188
	Utfordringer	189
	Muligheter i praksis	190
	Oppsummering og refleksjoner	192
	Oppgaver til ettertanke og debatt	193
	Litteraturliste	193
KAPITTEL 9	Tidlig forebygging med vekt på barns språkutvikling	196
	<i>Bente E. Hagtvet og Marianne Klem</i>	
	Innledning	196
	Forebyggende arbeidsformer	196
	Tidlig forebygging – en foretrukket spesialpedagogisk tilnærming.....	198
	a) Tidlig forebygging er hjelp mens barnet og systemet er i positiv balanse	199
	b) Tidlig forebygging er hjelp mens hjernen er plastisk og i optimal utvikling ...	199
	c) Tidlig forebygging understøtter og utnytter språkutviklingens kumulative kvalitet	200
	d) Tidlig forebygging gir et nødvendig utviklingsgrunnlag for mange barn.....	201
	Sentrale utfordringer ved forebyggende virksomhet	202
	Å fange opp risikobarn tidlig	202
	Risikoutpekingens mulige bakside: stigmatisering.....	204
	Å oppnå varige virkninger av forebyggende tiltak	205
	Hva kjennetegner spesialpedagogisk forebygging av god kvalitet?	207
	Makronivå – sentrale «struktureldimensjoner».....	208
	Mikronivå – planlegging og gjennomføring av forebyggende tiltak	208

	Forebyggende tiltak i norske barnehager og i skolens begynneropplæring	210
	Oppsummering og refleksjoner	212
	Oppgaver til ettertanke og debatt	213
	Litteraturliste	213
KAPITTEL 10	Spesialundervisningens tiltakskjede	218
	<i>Sven Nilsen og Camilla Herlofsen</i>	
	Innledning	218
	Prinsippet om tilpasset opplæring og retten til spesialundervisning	218
	Spesialundervisning i samspill mellom stat, kommune og skole	219
	Støttesystem for kvalitetsutvikling av spesialundervisningen	221
	Spesialundervisningens tiltakskjede – en samhandlingsprosess over flere ledd	224
	Tiltakskjeden for spesialpedagogisk hjelp i barnehagen	225
	Førtilmeldingsfasen: Bekymringsmelding og arbeid i spesialpedagogisk team ...	227
	Tilmeldingsfasen: Skolen melder saken til pedagogisk-psykologisk tjeneste	229
	Utrednings- og tilrådningsfasen: PPT utarbeider sakkyndig vurdering	231
	Vedtaksfasen: Det fattes enkeltvedtak om spesialundervisning	236
	Planleggings- og gjennomføringsfasen: Skolen utarbeider og gjennomfører individuell opplæringsplan	238
	Vurderingsfasen: Skolen vurderer spesialundervisningen underveis og årlig	242
	Oppsummering og refleksjoner	243
	Oppgaver til ettertanke og debatt	247
	Litteraturliste	248
KAPITTEL 11	Spesialpedagogisk rådgivning i teori og praksis	251
	<i>Marianne Sandvik Tveitnes og Eva Simonsen</i>	
	Innledning	251
	Rådgivning	252
	Spesialpedagogisk rådgivning	254
	Spesialpedagogisk rådgivning på individnivå	255
	Spesialpedagogisk rådgivning på systemnivå	256
	Spesialpedagogisk rådgivning i form av konsultasjon	256
	Grunnleggende verdier og teoretisk forankring	257
	Kommunikative ferdigheter	261
	Å lytte	261
	Å stille spørsmål	261
	Å reflektere	262
	Å komme i posisjon og å drive en prosess	262
	Den spesialpedagogiske rådgivningens rolle og funksjon	265
	Foreldrerådgivning i endring	265
	Et individuelt og relasjonelt forhold	267
	«Det muliges kunst»	267
	Gamle mønstre for usikkerhet og frustrasjon	268
	Spesialpedagogisk rådgivning i et praksisfellesskap	269
	Å utvikle et felles repertoar	270
	Oppsummering og refleksjoner	271
	Oppgaver til ettertanke og debatt	273
	Litteraturliste	273

Del III SPESIALPEDAGOGIKKENS SENTRALE STØTTE- OG HJELPETILTAK FOR EN MANGFOLDIG MÅLGRUPPE

KAPITTEL 12	Kommunikasjon og kommunikasjonsvansker	279
	<i>Kari-Anne B. Næss og Imac Maria Zambrana</i>	
	Innledning	279
	Kommunikasjon og kommunikasjonsutvikling	279
	Tidlige signaler og gjensidighet i samspill	280
	Nonverbal kommunikasjon og gester	281
	Språklig kommunikasjon	282
	Kommunikasjonsvansker	284
	Språkforstyrrelser	285
	Utviklingsmessige språkforstyrrelser	285
	Språkforstyrrelser assosiert med andre tilstander og funksjonsnedsettelse	286
	Språklydsvansker	286
	Fonologiske vansker	287
	Motoriske språklydsvansker	288
	Fonetiske vansker	288
	Anatomiske eller sensoriske språklydsvansker	289
	Taleflytvansker	290
	Stamming	290
	Løpsk tale	291
	Sosiale (pragmatiske) kommunikasjonsvansker	292
	Uspesifiserte kommunikasjonsvansker	294
	Oppsummering og refleksjoner	295
	Oppgaver til ettertanke og debatt	297
	Litteraturliste	297
KAPITTEL 13	Språkforstyrrelser hos barn	301
	<i>Anne-Lise Rygvold, Nina Gram Garmann, Janne von Koss Torkildsen og Kari-Anne B. Næss</i>	
	Innledning	301
	Teorier om barns språkutvikling	302
	Noen hovedtrekk ved barns språkutvikling	303
	Flerspråkighet	307
	Språkforstyrrelser	308
	Ulike former for språkforstyrrelser	309
	Språkforstyrrelse assosiert med x	310
	Utviklingsmessig språkforstyrrelse	312
	Tiltak for barn med språkforstyrrelser	316
	Språkkartlegging	317
	Tiltaksarbeid	318
	Oppsummering og refleksjoner	329
	Oppgaver til ettertanke og debatt	329
	Litteraturliste	329

KAPITTEL 14	Lese- og skrivevansker	338
	<i>Solveig-Alma Halaas Lyster, Monica Melby-Lervåg og Hilde Hofslundsengen</i>	
	Innledning	338
	Utvikling av ordavkodingsferdigheter	338
	Hjernen og ordavkodingsferdigheter	339
	Hva ligger til grunn for ordavkodingsferdigheter?	339
	Teorier om utvikling av ordavkodning	340
	Utvikling av leseforståelse	342
	Utvikling av språkforståelse	343
	Vansker med leseforståelse	344
	Utvikling av skriveferdigheter	345
	Skrivevansker	347
	Dysleksi	348
	Årsaker til dysleksi	349
	Å kartlegge lese- og skriveferdigheter	350
	Kartlegging av ordavkodning og fonologiske ferdigheter	350
	Kartlegging av leseforståelsesferdigheter	351
	Kartlegging av skriveferdigheter	351
	Tiltak for å fremme lese- og skriveferdigheter	352
	Å bygge ordavkodings- og stavekompetanse – grunnleggende ferdigheter	353
	Å bygge et godt grunnlag for leseforståelsen	355
	Å bygge skrivekompetanse	358
	Digitale verktøy og hjelpemidler	358
	Oppsummering og refleksjoner	359
	Oppgaver til ettertanke og debatt	360
	Litteraturliste	361
KAPITTEL 15	Matematikkvansker	365
	<i>Riikka Mononen og Anita Lopez-Pedersen</i>	
	Innledning	365
	Definisjoner av matematikkvansker	366
	Utviklingsmessig dyskalkuli	367
	Lavtpresterende elever i matematikk	368
	Faktorer som kan forklare matematikkvansker	368
	Tallforståelse	369
	Arbeidsminne	369
	Språk	369
	Intelligens	370
	Motivasjon og følelser	371
	Miljø	371
	Kjennetegn på matematikkvansker	372
	Tallforståelse	372
	Telleferdigheter	374
	Aritmetiske ferdigheter	376
	Relasjonelle ferdigheter	377
	Kartlegging av matematiske ferdigheter	378

	Screening	379
	Individuell testing.....	380
	Observasjon	381
	Dynamisk kartlegging	382
	Ulike roller i kartleggingsfasen	382
	Forskningsbaserte tiltak for elever med matematikkvansker	383
	Response to Intervention	383
	Forskningsbaserte metoder for å støtte matematikkopplæringen	386
	Intervensjoner for førskolebarn	389
	Oppsummering og refleksjoner	390
	Oppgaver til ettertanke og debatt	391
	Litteraturliste	392
KAPITTEL 16	Barn og unge med utviklingshemming – deltakelse, utvikling og læring	396
	<i>Kari-Anne B. Næss, Liv Inger Engevik, Veerle Garrels, Ulf Tore Gomnæs, Gøril Moljord og Hanne Marie Høybråten Sigstad</i>	
	Innledning	396
	En heterogen gruppe	396
	Definisjoner og klassifikasjoner	397
	Forekomst	398
	Sannsynlige årsaker til utviklingshemming	399
	Fungering og støttebehov	399
	Faglige perspektiver	399
	Fungeringsmåte i hverdagen	401
	Grunnlaget for opplæringen	402
	Rettigheter	402
	Tilpasset opplæring, spesialundervisning og individuell opplæringsplan (IOP)	403
	Spesialpedagogiske tiltak og tilrettelegging for læring og utvikling	410
	Kartlegging som grunnlag for spesialpedagogiske tiltak	410
	Tiltak rettet mot funksjonelle livsferdigheter	412
	Tiltak rettet mot motivasjon, atferd og sosial interaksjon	413
	Tiltak rettet mot kommunikasjon og språk	415
	Tiltak rettet mot lesing og skriving	418
	Tiltak rettet mot skolekultur og læringsmiljø	419
	Oppsummering og refleksjoner	420
	Oppgaver til ettertanke og debatt	422
	Litteraturliste	422
KAPITTEL 17	Synsvansker – aspekter ved læring og utvikling	428
	<i>Gunvor B. Wilhelmsen og Tone Larssen</i>	
	Innledning	428
	Synets utvikling	429
	Synets betydning for læring og utvikling	430
	Synsvansker og klassifisering	432
	Bruk av briller – behov og begrensninger	433
	Kartlegging av synsvansker	434
	Noen årsaker, diagnoser og tiltak	435
	Øyrelaterte årsaker til alvorlige synsvansker	435

	Hjernerelaterte årsaker	436
	Autisme og autismespekterforstyrrelser	437
	Kombinerte sansetap	437
	Tiltak	437
	Synspedagogisk kompetanse i kommunene	438
	De som blir oversett	439
	Små barn med synsvansker	439
	Elever med synsvansker	441
	Mobilitet og orientering	442
	Punktskrift og lydbøker	442
	Bruk av nyere teknologi	442
	Inkludering	444
	Oppsummering og refleksjoner	445
	Oppgaver til ettertanke og debatt	445
	Litteraturliste	446
KAPITTEL 18	Hørselstap hos barn	451
	<i>Ulrika Löfkvist, Christiane Lingås Haukedal og Ona Bø Wie</i>	
	Innledning	451
	Auditiv deprivasjon	451
	Ørets anatomi	453
	Lydens gang fra øret til hjernen	455
	Kartlegging og karakterisering av hørselstap	455
	Bruk av høreapparat/cochleaimplantat	457
	Ulike typer hørselstap og årsaker til tapet	457
	Språk og kommunikasjonsformer	459
	Tegnspråk	459
	Tegn som støtte til tale	459
	Talespråk	460
	Andre alternative kommunikasjonsformer	460
	Endring i språk og kommunikasjonsform hos barn i Norge med store hørselstap og CI	460
	Utvikling av talespråk hos barn med hørselstap	461
	Faktorer som har sammenheng med muligheten til å utvikle talespråk	463
	Kognitive ferdigheter i relasjon til hørselstap i barndommen	464
	Psykososiale vansker	465
	Praktiske implikasjoner og spesialpedagogiske tiltak	467
	Tidlig intervensjon	467
	Ulike habiliteringsmuligheter	468
	Kartlegging av lytting, språk og språkmiljø hos barn med hørselstap	470
	Oppsummering og refleksjoner	471
	Oppgaver til ettertanke og debatt	472
	Litteraturliste	472
KAPITTEL 19	Motoriske vansker og konsekvenser for utvikling og læring	478
	<i>Kristine Stadskleiv</i>	
	Innledning	478
	Et utviklingsperspektiv på motoriske vansker	479

Ulike tilstandsbilder	481
Motoriske funksjonsvansker	481
Fremadskridende tilstander	483
Ervervet hjerneskade	483
Tilnærminger til tiltak	484
Funksjonsområder og tiltak	486
Sansemessige vansker	486
Motoriske vansker	487
Kognitive vansker	488
Kommunikasjon	490
Mental helse	492
Barnets miljø	493
Familioperspektivet	493
Sosialt samspill, aktivitet og deltakelse	493
Oppsummering og refleksjoner	494
Oppgaver til ettertanke og debatt	495
Litteraturliste	496

KAPITTEL 20 Sosialt og emosjonelt sårbare barn og unge - utfordringer og muligheter	500
<i>Edvard Befring og Marit Uthus</i>	
Innledning	500
Sosiale og emosjonelle læringsbehov	501
Sosial kompetanse	501
Emosjonell kompetanse	502
Risikofaktorer og beskyttende muligheter	503
Risikofaktorer	503
Beskyttende muligheter	504
Utagerende og innagerende vansker	505
Kjennetegn ved utagerende relasjonsvansker	505
Utfordringer og muligheter	506
Kjennetegn ved innagerende relasjonsvansker	508
Utfordringer og muligheter	509
Mobbing	510
ADHD	512
Kjennetegn ved ADHD	512
Utfordringer og muligheter	513
Psykiske vansker	515
Kjennetegn ved psykiske vansker	515
Utfordringer og muligheter	516
Oppsummering og refleksjoner	518
Oppgaver til ettertanke og debatt	519
Litteraturliste	520
KAPITTEL 21 Barn og unge med autismspekterforstyrrelse	523
<i>Anett Kaale og Anders Nordahl-Hansen</i>	
Innledning	523
Kort historikk	523
Kjennetegn	524

Vansker knyttet til sosial kommunikasjon og interaksjon	525
Repetitiv atferd og snevre interesser	526
Relaterte vansker	526
Utviklingshemming	526
Språk	527
Spesielle talenter og evner	527
Forekomst	527
Hva forskning sier om mulige årsaksforklaringer	528
Sentrale teorier	529
Theory of Mind	530
Svak sentral koherens	530
Svekkede eksekutive funksjoner	531
Tiltak for barn og unge med ASF	531
Intervensjoner utviklet spesielt for barn og unge med ASF	532
Intervensjoner utviklet for små barn med ASF	533
Hva vet vi (ikke) om effekten av tiltak?	537
Intervensjoner utviklet for skolebarn med ASF	538
Sårbarhet hos barn og unge med ASF	540
Alternative intervensjoner	541
Oppsummering og refleksjoner	541
Oppgaver til ettertanke og debatt	542
Litteraturliste	542
KAPITTEL 22 Migrasjonsrelaterte lærevansker	548
<i>Ivar Morken og Jannicke Karlsen</i>	
Innledning	548
Bakgrunn	548
Kultur mangfold	549
Mangfold er mer enn kulturelt mangfold	551
Migrasjon og migrasjonsrelaterte lærevansker	551
Migrasjonspedagogikk	552
Migrasjonsrelaterte lærevansker	553
Et didaktisk lærevanskebegrep	553
Ulike sammenhenger mellom migrasjon og lærevansker	554
Migrasjon og språklige utfordringer	555
Spesialundervisning eller særskilt språkopplæring	557
Andrespråksutvikling og ordforråd	557
Språkvansker hos flerspråklige elever	560
Migrasjon som psykososial utfordring	562
Oppsummering og refleksjoner	564
Oppgaver til ettertanke og debatt	566
Litteraturliste	566
KAPITTEL 23 Spesialpedagogikk for barn med stort læringspotensial	570
<i>Ella Cosmovici Idsøe og Kjell Skogen</i>	
Innledning	570
Oppfatninger og pionerinnsetninger	570
Beskrivelser og utfordringer	572
Kjennetegn og særtrekk	572

Begavede barns realisering av læringspotensialet	573
Elever med høy grad av selvrealisering	574
Pedagogisk basert underytelse	574
Læringsforsterkende tilnærminger og muligheter	577
Akselerasjon	577
Berikende læringsvilkår	578
Faglig berikelse	578
Beriket opplæringskvalitet	579
Planer og praktiske opplegg	580
Oppsummering og refleksjoner	581
Oppgaver til ettertanke og debatt	584
Litteraturliste	584

Del IV SPESIALPEDAGOGIKKENS SENTRALE ANSVARS- OG ARBEIDSOPPGAVER I BARNEHAGEN OG SKOLEN

KAPITTEL 24	Spesialpedagogisk arbeid i barnehagen	589
	<i>Ingvild Åmot og Borgunn Ytterhus</i>	
	Innledning	589
	Rammer	590
	Hva er spesialpedagogikk og spesialpedagogisk hjelp i barnehagen?	590
	Hvem trenger spesialpedagogisk hjelp i barnehagen?	592
	En barnehage for alle	592
	Likestilling, likeverd og inkludering	593
	Foreldresamarbeid og PPTs ansvar	594
	Personalets ansvar	595
	Forebygging og tidlig innsats	597
	Lek og innhold i spesialpedagogisk aktivitet	598
	Barn i vansker eller barn med vansker	599
	Organisering av spesialpedagogisk hjelp	600
	Spesialpedagogisk hjelp innenfor rammen av en vanlig avdeling/base	601
	Muligheter	601
	Utfordringer	602
	Spesialpedagogisk hjelp i grupper	605
	Muligheter	605
	Utfordringer	606
	En-til-en-organisering	607
	Muligheter	607
	Utfordringer	608
	Oppsummering og refleksjoner	609
	Oppgaver til ettertanke og debatt	611
	Litteraturliste	611
KAPITTEL 25	Spesialpedagogisk arbeid i grunnskolen	615
	<i>Sven Nilsen</i>	
	Innledning	615
	Møtet mellom barnets evner og forutsetninger og skolens forventninger	616

Fellesskolen – fellesskap og tilpasning.....	617
Tosidig utfordring – tilpasset opplæring og spesialundervisning.....	619
Tilpasset opplæring for å støtte alle elevers læring.....	619
Spesialundervisning som forsterket støtte til noen elevers læring.....	621
Det samlede opplæringstilbudet for elever med behov for spesialundervisning..	623
Inkluderende opplæring – ulike dimensjoner.....	624
Tidlig innsats – adekvat innsats.....	628
Oppsummering og refleksjoner.....	630
Høye kompetansebehov – lave kompetansekrav – liten kompetanseinnsats	630
Individ og system – elevens læring og skolens kultur for tilpasset opplæring.....	632
Læreplanverket – felles faglige rammer og rom for tilpasning.....	633
Hensyn til barnets beste og behovet for fleksibilitet.....	636
Noen implikasjoner.....	637
Oppgaver til ettertanke og debatt.....	639
Litteraturliste.....	640
KAPITTEL 26 Videregående opplæring for ungdom med spesielle behov.....	643
<i>Reidun Tangen</i>	
Innledning.....	643
Fra grunnskole til videregående.....	644
Behov for særskilt tilrettelegging ved overgangen til videregående skole.....	644
Flere veier inn i videregående skole.....	645
Informasjon og samarbeid ved overgangen fra grunnskole til videregående.....	646
Tilrettelagt opplæring for elever med spesielle behov.....	647
Elevtilpasset opplæring.....	648
Spesialundervisning – muligheter og utfordringer.....	649
Spesielt tilrettelagte opplæringstilbud.....	650
Lærekandidat – grunnkompetanse.....	651
Oppfølgingen av elever.....	653
Når veien gjennom videregående blir for vanskelig.....	654
Ulik begrepsbruk – ulike perspektiver.....	655
Fraværs- og nærværsfaktorer.....	656
Hvordan kan frafall forebygges?.....	657
Oppsummering og refleksjoner.....	658
Oppgaver til ettertanke og debatt.....	660
Litteraturliste.....	660
KAPITTEL 27 Skole for en mangfoldig elevgruppe.....	662
Skoleledelsens utfordringer når det gjelder elever med spesielle behov	
<i>Kjell Skogen</i>	
Innledning.....	662
Skolens ansvar og utfordringer.....	663
a) Vekt på primærbrukeren.....	663
b) Kontinuerlig forbedring.....	664
c) Helhetlig tilnærming.....	664
d) Kompetanseutvikling.....	665
Virkeligheten og dagens skole.....	666
Motkrefter når vi skal forbedre skolen.....	669

Noen aktuelle utfordringer	672
Oppsummering og refleksjoner	677
Oppgaver til ettertanke og debatt	678
Litteraturliste	678
KAPITTEL 28 Elevers skolelivskvalitet	680
<i>Reidun Tangen</i>	
Innledning	680
Hva er skolelivskvalitet?	681
En definisjon	681
Skolelivskvalitet – mer enn trivsel	681
Teorier om livskvalitet	683
Elevers skolelivskvalitet sett i lys av kvalitet i opplæringen	684
Nødvendig å lytte til elevene	686
KART-modellen for skolelivskvalitet	687
Kontrolldimensjonen	688
Arbeidsdimensjonen	689
Relasjonsdimensjonen	690
Tidsdimensjonen	692
En dynamisk modell	692
Elevsamtalen og «den jevnlige dialogen» som metode for kartlegging og forbedring av elevers skolelivskvalitet	693
Hva er elevsamtale og jevnlig dialog?	693
Hvordan kan elevsamtaler og jevnlig dialog styrke elevers skolelivskvalitet?	694
Oppsummering og refleksjoner	696
Oppgaver til ettertanke og debatt	698
Litteraturliste	698
Om forfatterne	702
Stikkord	709